

УДК 070.422 :82](047.1)

СПЕЦИФІКА РОБОТИ ЖУРНАЛІСТА ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ЛІТЕРАТУРНОГО РЕПОРТАЖУ

Христина Головка

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна
e-mail: khistinagolovko@gmail.com*

У статті досліджено специфіку та характерні ознаки літературного репортажу, зокрема наголошено на особливостях роботи журналіста над літературним репортажем.

Ключові слова: літературний репортаж, репортер, нотатки, аргументація, світ героїв, композиція тексту, художні прийоми.

Літературний репортаж є творінням школи new journalism, започаткованої Ернестом Гемінгвеем та Габріелем Гарсія Маркесом. Він описує факти методами та засобами художньої літератури. Одним із перших журналістів, який почав писати в цьому стилі, був Том Вульф, своєрідний засновник англосаксонської традиції репортажу. Сучасний літературний репортаж став не лише жанром журналістики, він – метод боротьби з системами, з соціальними, культурними зміщеннями через мистецтво слова.

Актуальність теми дослідження. Репортаж стає дедалі популярнішим жанром на українському медіаринку: майже кожне видання має колонки репортерів. Доволі затребуваними є репортажі журналу «Країна», репортажні розділи видань «The Ukrainians», «Новое время», «Українська Правда. Життя», «Левый берег» та ін. Не оминає увагою український читач і польську «літературу факту»: Ришард Капусцінський, Маріуш Щигел та ціла плеяда репортерів з Польщі, книжки яких розкупують із полиць книгарень. Особливо важливим для літературного репортажу є процес написання, адже він тяжіє до більшої зосередженості. Тому дослідження специфіки роботи журналіста під час підготовки літературного репортажу є надзвичайно актуальним. Робота на місці репортажу для журналіста відрізняється своєю динамічністю, швидкістю «зміни декорацій» та особистим контактом журналіста з ситуацією та героями. Тому часто репортери пишуть свої репортажі, вже прибувши в редакцію, складаючи тоді пазли занотованих і «впійманих» моментів у тло тексту. Варто зазначити, що найчастіше у цьому процесі допомагають нотатки, які уже давно «сучасні» молоді журналісти замінили на диктофонні записи та стріми.

Нотатки – це не «дідівський» метод, як хтось подумає, а ключ до «серця людини»: «Диктофон практично завжди засоромлює співрозмовника. Краще від нього відмовитися ще й тому, що запис розмови позбавляє репортера першої селекції матеріалу» [9]. Репортерські нотатки дозволяють автору тексту одразу пропускати

непотрібне, більше концентруватись на історії героя, деталях та ввійти в атмосферу репортажу, що неабияк важливо під час написання матеріалу. Часто запис на пристрої заважає розмові, тому тут треба звертати увагу на психологічний стан героя або доцільність такої фіксації за наявних умов. «Досвід показує: чим більше обділеним, слабким, використовуваним відчуває себе співрозмовник у своїй життєвій ситуації, тим більшим є його опір, навіть острах перед записувальним пристроєм» [2; 166]. Репортери найбільше радять уникати диктофонів під час роботи з соціальними репортажами, зокрема, під час спілкування з вразливими людьми: «Те саме ж стосується людей з радикального або маргінального середовища, які «записування» одразу ж асоціюють з «контролюванням» або навіть «стеженням» [2; 166].

Проте важливо зазначити, що диктофонні записи можуть стати у пригоді під час роботи над політичним літературним репортажем, адже запис є підтвердженням сказаних слів. «Записувати на диктофон можна політиків, якщо вони нам для чогось у репортажі потрібні, а також щоби мати доказ, якщо б вони відмовлялися від своїх слів» [9].

Впорядкувати нотатки допоможе форма репортажу. Відповідно до картини дійсності, журналіст шукає форму для тексту. На цьому етапі композиція тексту – одна з найважливіших у написанні репортажу. Саме тут відбувається процес поєднання слова, змісту і часу розгортання подій. У літературному репортажі для композиції тексту невід'ємною є репортажна «драматургія».

Перш ніж писати текст, журналіст розробляє план тексту, вирішує його послідовність. Особливістю літературного репортажу є те, що журналіст часто може порушувати хронологію подій, переставляти епізоди ситуації, змінювати «декорації» на власний розсуд. Внаслідок такої гри моментів картина репортажу в кінці повинна бути чітко зрозумілою. Найважливіші структурні ланки репортажу, початок – кульмінація – кінець, у довільному порядку мають різні функції. Початок має ввести читача в ситуацію репортажу, але не розкрити суті, аби напруга трималася до кінця матеріалу.

Однак варто зважати на те, що: «Спочатку – головне. Найцікавішу думку репортажу треба ставити на самому початку, а не берегти на кінець» [7]. Так само Тім Редфорд, репортер видання «The Guardian», наголошує на важливості першого речення в матеріалі, адже воно допоможе розвинути репортажну думку канвою тексту. «Перше речення матеріалу завжди слугує таким собі коридором до подальшого тексту. Тому, перш ніж сядеш за роботу, обдумай його як слід, бо якщо воно буде вдалим, то всі наступні речення виписуватимуться легко й швидко, ніби самі собою» [8].

Варто наголосити, що кожна структурна ланка репортажного тексту є надзвичайно важливою для написання якісного матеріалу, проте кожен журналіст обирає для себе, яку саме з частин виділити. Зазвичай у літературних репортажах найцікавіша частина матеріалу зосереджена у кульмінації та кінцівці тексту. «Кульмінація є чимось, що надає текстові сьоме дно (так ми говоримо двадцять років, відколи є журналістами). Добра кульмінація повинна на хвилину змусити читача завмерти» [9]. Літературний репортаж як текст, носій емоцій, поглядів і історій виконує надзвичайно важливу функцію для розуміння і опису ситуації. Він допомагає читачу краще збагнути її і «заглибитися» в неї. Добре написаний літературний репортаж змушує відчувати, думати, аналізувати і ставати учасником події.

Літературний репортаж відрізняється від інших видів репортажу особливою «художністю» мови. «Особливістю цього жанру є активне використання літературних прийомів, а особливими рисами – незвична для інших жанрів метафоричність, багатий асоціативний ряд, яскраво виявлена публіцистичність» [6; 67–70]. Для літературних репортажів характерною є мова, «багата» на метафори та аналогії, порівняння. Лексика репортажу повинна передавати «атмосферу» ситуації.

Більшість репортажистів стверджують, що лексика репортажу повинна бути нейтральною, зрозумілою усім і непростою водночас. «Нейтральну лексику можна назвати основою репортажу. Для неї характерна взаємодія нейтральних слів з розмовними, емоційно забарвленими». Проте варто зацентувати, що розмовна лексика є невід'ємним атрибутом майже кожного репортажу. По-перше, за допомогою розмовної лексики репортер може вказати на свою присутність у тексті, по-друге, розмовна лексика присутня у висловлюванні героїв, вона з'являється як пряма мова, і поєднання цих засобів зберігає колорит й «атмосферу» репортажу.

Журналісти часто не опрацьовують пряму мову, а подають у вигляді «живих» діалогів. Тож під час написання та роботи над літературним репортажем не слід забувати про мовні аспекти цього жанру. Водночас варто зауважити, що в кожного репортера, звісно, формується свій унікальний літературний стиль, який містить характер та особливості автора. Тому слід врахувати, що в літературному репортажі часто немає конкретно означеного стилю написання тексту, адже кожен автор додає щось своє.

Таким чином, жанр є вільним від будь-яких рамок, що дозволяє експериментувати і вводити нові літературні прийоми та запозичувати їх з інших жанрів журналістики. «Жоден читач у світі не дорікне тобі, що твоя стаття занадто просто написана. Звертайся до звичайної людини. Не смій вважати читача ідіотом. Читай багато. Не бійся заглядати у словник. Пиши правду» [8]. Ось чому геніальний польський репортер Ришард Капусцінський наголошує на «сродній праці» над текстом: «Багато працюю над кожним реченням. Згодом із цими реченнями – над абзацом, потім із абзацами – над сторінкою, ще потім над розділом; а всі зусилля спрямовано на те, щоб мінімальною кількістю слів і образів сказати якнайбільше. У мене є страшна манія – страх, щоб читачеві не було нудно. Мене вабить те, що сьогодні часом називають *minimal art*» [4; 62].

Мовне забарвлення тексту має якнайяскравіше передати все, що занотував та зауважив репортер. Текст має читатися легко, без зайвого лексичного навантаження, «литися». Всі компоненти мають плавно переходити одне в одне, аби частини тексту чітко вибудовували загальну картину. «Значну роль у репортажі відіграє й милозвучність. Текст репортажу має не тільки збагатити адресата інформацією, але й зробити це читання приємним. Для досягнення цієї мети репортер уникає тавтології, зайвих словесних нагромаджень, мовлення має бути багатим на синонімічні ряди тощо» [5]. Тобто варто зацентувати, що журналіст у репортажі повинен стисло, але змістовно викладати суть подій, не втрачаючи при цьому атмосфери ситуації.

За словами у репортажі стоять історії, отже, вони мають бути її кристалічним відображенням. Репортаж – це передовсім слова, їх сенс передає ситуацію, тому від них залежить успіх написаного тексту. Репортажний текст має бути насиченим емоційно, лексично, змістовно. «Треба писати так, щоб читач втратив апетит. Щоб йому заболіло, щоб він відчув страх, холод або сморід. Щоб забруднився, поблював або

поплакав з безпорадності. Добре було б, якби читач хоч на хвилину ввійшов у шкуру героя. Щоби здригнувся і подумав: зі мною це теж може статися» [9].

Особливо важливою «включеність» журналіста є для літературного репортажу. Про неї пише Ришард Капусцінський у своїй книзі «Автопортрет репортера»: «Я герой усіх своїх текстів, які засвідчую собою. <...> Можна назвати це особистим репортажем, бо ж автор там завжди присутній. Часом називаю це «літературою пішки» [4; 70–71]. Журналіст, наближаючи читача до події, створює ефект близькості, він, як очевидець подій, пропускає через себе та свої «фільтри» дійсність. Окрім цього, передаючи свої почуття, він не демонструє важливість своєї персони, а лише намагається змусити читача відчувати атмосферу ситуації. Враження, почуття, деталі й навіть відчуття – смак, дотик, звук, запах – все це може надати літературному репортажу емоційної виразності, додати словам глибшого звучання.

Говорячи про традицію літературного репортажу, мусимо розуміти, що він неспроможний показати людині картинку, як телевізійний репортаж, чи додати звукового ряду, як радіорепортаж, однак він у жодному разі не має цього унікати. «Є три типи джерел, найважливішим із яких є люди. Другий – документи, книжки та статті. Третім джерелом є світ, який нас оточує, у який ми занурені: барви, температури, погода, клімат, усе, що визначається як невагомість, що складно означити, а однак воно становить вагому частину нашої роботи» [4; 73].

Варто наголосити, що надважливим для літературного репортажу є й присутність непересічних героїв, прототипів, у житті яких відбивається дійсність. Вони краще пояснюють читачеві картину ситуації, дозволяють відчувати спорідненість, близькість. Про це неодноразово нагадує один із найвідоміших репортерів Польщі Вітольд Шабловський: «Ідеальний репортаж, незалежно від того, в якій країні він написаний, повинен бути якомога ближчий до людей <...>. Репортаж повинен передавати пульс країни, у якій його пишуть. У ньому має відчуватися випита разом горілка, розділена їжа, викурени разом цигарки, проведений разом час» [1].

Отже, особливістю жанру літературного репортажу є те, що журналіст та його герой не залишаються наодинці у тексті на тлі дійсності. У репортажі важлива кожна дрібниця ситуації: деталі спочатку складають картину, а потім вже виводять загальну тенденцію. Все навколо у ситуації може стати важливим елементом, який може найяскравіше відобразити плин подій. «Дійсність промовляє до нас багатьма мовами; здатність, навички, досвід їх відчитувати – це необхідний елемент цього фаху» [4; 45].

Деталі – особливий складник репортажу. Вони ілюструють те, що не можуть сказати слова, або ж навіть їх замінюють. Яскрава деталь може стати початком репортажу чи його смисловим завершенням, вона добре підкреслює життєві історії, а також неабияк доповнює героїв репортажу та й розповідь самого журналіста. Важливо, щоб деталі додавали загальній картині героя чи репортажу певного відчуття присутності й не були просто перелічені.

Варто наголосити, що зайве нагромадження деталей не буде сприйматися читачем. «Читач, якщо з початку тексту має справу з деталями, несвідомо намагається їх запам'ятати. Бо підсвідомо вважає, що вони йому будуть потрібні під час читання» [9]. Саме тому під час написання літературного репортажу слід обирати лише ті деталі, які підкреслять або ж проілюструють смисли. Література факту тяжіє до смислового навантаження, а не до словесного. Це одна із головних відмінностей лі-

тературного репортажу як жанру журналістики. «Деталі – так. Але найважливіші. Найнесподіваніші. Вони мають радше просочуватися, аніж бути вилитими. У найкращих деталях буває метафора» [9]. Деталі також чітко окреслюють контури ситуації, дають певні натяки, створюють атмосферу «побуту» ситуації: «Майстерність написання репортажу ховається в нюансах» [7].

Невід'ємною частиною репортажу є аргументація доведення авторських тез. У репортажі може бути присутня як фактологічна аргументація, де провідну роль відіграють конкретні події та факти, так і морально-етична та юридична, що споріднені тотожністю моральних та правових норм [3; 129].

Найчастіше репортери використовують морально-етичну або фактологічну аргументацію, домішуючи туди історії конкретних героїв, історичних чи реальних, додаючи художні образи, адаптуючи їх до ситуації, яку журналіст зображає у своєму тексті. Та все ж таки найефективнішим вважають переконування на основі логіки та знань з різних галузей діяльності.

Серед аргументів, репортер може використовувати такі:

- достовірні одиничні факти;
- визначення як аргумент доказу;
- аксіоми – судження, які приймаються як аргументи без доказу [3; 123].

Щоправда, в сучасному літературному репортажі журналісти здебільшого змішують різні види аргументації, окреслюючи текст з одного боку аргументами та фактами, а з іншого – літературними прийомами, обов'язково додаючи драматургію в розвиток тексту. Репортери ставлять «найпікантніші» аргументи в кульмінацію чи кінцівку тексту, надаючи йому цілісності та зв'язуючи таким чином події. Також вдалим прийомом є використання фактів на початку тексту і спростування їх у кінці, що надає матеріалу динамізму та глибинної цікавості.

Часто журналісти завуальовують факти в історії героїв репортажу чи просто перелічують їх, підкреслюючи, що герой є частиною певного процесу. Проте не слід забувати і про важливість авторитетності джерел інформації, від рівня впливовості яких залежить результат дії аргументів. Обізнаність журналіста, розуміння навколишньої дійсності, авторитетні та перевірені джерела інформації – ось запорука вдалої та «сильної» аргументації. Все це репортер виконує заради «збитості», «тісноти» тексту, заради того, аби слів було мало, а сенсу в них якнайбільше. Сучасний репортаж ставить нові завдання для журналіста-репортера: не просто написати «смачний» текст, а й подумати, яку роль у тексті журналіст відводить читачеві. Виклик репортера XXI століття – це знайти місце для читача в тексті, який й без того є насиченим героями, почуттями і дійсністю. Зробити публіку учасником – ось головна функція сучасного репортажу, а літературного й поготів.

Адам Міхнік, засновник видання «Gazeta Wyborcza», розповідаючи про репортаж, зазначив: «Репортаж називали мистецтвом, яке дозволяє побачити в краплі води море» [9]. А отже, літературний репортаж дозволяє не лише показати подію, а й створити її образ у свідомості аудиторії, дозволяє відчувати колорит події, показати найсуттєвіше і найважливіше з того, що відбувається.

У статті детально проаналізовано специфіку роботи журналіста під час підготовки літературного репортажу. Розглянуто найбільш важливі аспекти та етапи роботи над текстом: увага до деталей, «атмосфера» ситуації, оригінальність композиції тексту, драматургія матеріалу, авторське «я» та його приступність у репортажі. У

жанрі літературного репортажу є надважливою робота журналіста «у полі» під час репортажу. Активна роль особистості репортера дозволяє не тільки побачити подію очима оповідача, а й спонукає аудиторію до самостійної роботи уяви. Відзначено відмінності літературного репортажу від інших жанрів та різновидів репортажів. Простежено характерні ознаки мови репортажу та її особливості (художність і образність). Означено методи та журналістські прийоми під час роботи з героями репортажного тексту, як дзеркалом дійсності репортажу. Також зосереджено увагу на особливостях структури, написання матеріалу, досліджено аргументаційну та фактологічну бази якими оперує журналіст під час написання літературного репортажу. Закцентовано на важливості власного репортерського стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. Яким має бути ідеальний український репортаж? [Електронний ресурс] / Лесь Белей // <http://litakcent.com> – Режим доступу до ресурсу: <http://litakcent.com/2013/10/23/jakum-maje-buty-idealnyj-ukrajinskyj-reportazh/>.
2. Галлер М. Репортаж: Навчальний посібник / Пер. з нім. В.Климченко, В.Олійник; За загал. ред. В. Ф. Іванова. – К.: Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2011. – 348 с.
3. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. – 3-тє вид. – Львів: ПАІС, 2008. – 276 с.
4. Капусцінський Р. Автопортрет репортера. – К.: Темпора, 2011. – 134 с.
5. Назар Р. М. Мовні особливості репортажного тексту [Електронний ресурс] / Р. М. Назар – Режим доступу до ресурсу: http://www.confcontact.com/20130214_lingvo/2_nazar.htm.
6. Прокопенко І. В. Репортаж в газеті. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 1959. – 158 с.
7. Прохасько М. Репортажний диявол у деталях [Електронний ресурс] / Маркіян Прохасько // mediasapiens.ua – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/master_clas/repor_azhniy_diyavol_u_detalyakh/.
8. Редфорд Т. 25 заповідей простого журналістського письма [Електронний ресурс] / Тім Редфорд // mediasapiens.ua – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/25_zapovidey_prostogo_zhurnalistskogo_pisma/.
9. Щигел М. Репортаж – розповідь про те, що відбулося насправді [Електронний ресурс] / М. Щигел, В. Тохман // mediasapiens.ua – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/master_clas/reportazh_rozpovid_pro_te_scho_vidbulosya_naspravdi/

SPECIFICATION OF THE JOURNALIST WORK AT THE NEWJOURNALISM

Khrystyna Golovko

Ivan Franko National University of Lviv

Chuprynky Str. 43, 73044, Lviv, Ukraine

e-mail: khistinagolovko@gmail.com

The article reveals the peculiarities of the journalist's work on literary reportage as known as «new journalism». Much attention is given to writing process, as it requires more concentration. New journalism uses methods and means of fiction to describe the facts.

Job on the spot for a journalist is different because of its dynamism, unpredictable changes and personal contact with the situation and heroes. The article gives a detailed analysis of obtaining information by using the Dictaphone and making notes. It is recommended to develop a text plan and its sequence before you start writing. The article lists the main components of literary reportage: the incorporation of the journalistic and literary writing characteristics and techniques, the «atmosphere» of the situation, originality of the text composition, pieces, that include dialogue, characters development, unique point-of-view and details that appeal and engage all five senses.

A well-written literary report makes you feel, think, analyse and become a part of the event. That's why particular attention is paid to methods of fiction as one of the main parts of new journalism. The reporter needs to work with details, use metaphors to underline the facts.

Details are particular components of the reportage, they illustrate the fact that can not be said by words, or even replace them. The article emphasizes the using of arguments in new journalism especially in climax or endings of the text, giving it integrity and by that linking events.

The contemporary reportage causes new challenges for a reporter not just to write a «delicious» text, but also to think about the role that a journalist gives to the reader in the text. Also, the article specifies the features of the language, stylistics and composition of the reporting. To make a conclusion, the reporter should develop his or her own style by using all the methods outlined in this article.

Key words: new journalism, reporter, argumentation, world of heroes, notes, text composition, artistic techniques.